

Статті

Володимир КАЧКАН

**ФРАНКОЗНАВСТВО
ІВАНА БІЛІНКЕВИЧА:
ціхи – за епістолярієм**

Volodymyr KACHKAN. Ivan Bilinkevych' Studies on Franko: Some Features According to Epistolary Source.

Франкознавство Івана Білінкевича (1905–96) різнобічне й багатоаспектне. Річ у тому, що він, по суті, до останнього подиху, читав-перечитував тексти творів письменника, зіставляв їх, аналізував різні редакції, осмислював значний кількісно масив дотичних джерел, літератури, публікацій періодики. Словом, залишив дослідникам неоціненний архівний доробок, який чекає сумлінного й неупередженого історика літератури.

Ось перед нами зошит на 190 с., у якому вмістилася дослівно переписана книга-епістолярій М. Драгоманіва “Листи до їв. Франка і інших (1881–1886) (Львів, 1906). Інше джерело – загальний зошит в клітинку на 194 с., у який І. Білінкевич скрупульозно позаписував синім чорнилом численні листи з найрізноманітніших видань і які несуть в собі факти до теми: “Громадськість про міжнародний ювілей (1956 р.) Івана Франка – класика світової літератури”. Ще більше інформації приховують два лінійовані зошити, за якими легко простежити, як том за томом перечитував І. Білінкевич перші 30 томів академічного зібрання творів І. Франка, роблячи різного характеру помітки як до текстів, так і до коментарів та приміток, редакційних супровідних передмов до кожної книжки.

Про неабияке знання І. Білінкевичем творчості Каменяра промовляють чорнові помітки статей, своєрідні резюме, помітки, зібрані у лінійованому учнівському зошиті (“Зауваження до Франкової примітки у поезії “Схід сонця”, “Коли написав Іван Франко “Гімн” або “Вічний революціонер”?, “Хто скривається за криптонімом: “Ользі С.”, “Хто ж автор поезії “Гроші”?”).

Прочитання у Львівській обласній газеті “Львівська молодь”¹ повісті-дослідження Романа Горака “Я є мужик...” спонукає І. Білінкевича зробити дев’ять посутніх уточнень, спростувань, помилково чи довільно трактованих фактів, дат чи то перекручень.

Величезний фактологічний капітал сконцентровано у зошитах “До біографії Івана Франка”, “Доповнення до бібліографії критичної літератури про Івана Франка”², “Деякі уточнення до біографії Івана Франка”³.

Глибоке знання того, що друкувалося з Франкового доробку у прижиттєвих збірках, газетно-журнальній періодиці та у посмертних виданнях, привело І. Білінкевича до думки зафіксувати в окремому зошиті “Статті і художні твори, що не увійшли до 50-томника” (тут дослідником з-посеред інших повністю наводяться тексти віршів “Хрест”, “Січковий марш”, “Післанці півночі...”, “Похорон”, статей і розвідок “Уіллам Еверт Глядстон, його письменницька і наукова діяльність”, “До історії соціалістичного руху”, інші).

На орбіті пізнання життя і діяльності І. Франка для І. Білінкевича як історика літератури, краєзнавця не було дрібних тем, малозначних фактів, його зацікавлювало буквально все. Запитаймо університетського професора, де і що можна прочитати, приміром, про захворювання Франка. А між іншим ця проблема при глибокому її пропрацюванні прояснила б чимало фактів з останніх літ Франка, взагалі, з його життєпису. І. Білінкевич залишив своїм наступникам три зошити розвідки “Хвороби Івана Франка”⁴.

¹1984.– № 102–107, 109–112 за 25 серпня – 18 вересня.

²У зошиті № 1 – 137 поз., у зошиті № 2 – 150 поз., які охоплюють 1905–59 рр.

³47 с., остаточний варіант, якому передують два зошити чернеток по 39 с. Тут автор полемізує з публікацією Володимира Полека про відвідини І. Франком 20 січня 1875 р. м. Галича, а також спростовує неточні факти з брошури Миколи Кубика “І. Я. Франко на Станіславщині” (Станіслав, 1956).

⁴Зошит перший: учнівський, лінійований, містить червоним написаний вступ до теми, а також деякі відомості про такі захворювання, як кровотеча, тиф, болі грудей та голови, про хворобу очей, зубів, прогресуючий параліч; зошит третій: на 35 с. – викінчена розвідка, яка лишень вирівнює стилістику зошита другого такого ж обсягу. Вкінці є примітка: Коломия, 17.IX.1992 р.

Чимало біографічного можна почерпнути з двох зошитів-варіантів “Коломийські епізоди в біографії Івана Франка”⁵. Також кілька учнівських зошитів під умовною назвою “Нескорений дух” містять незаперечні факти про твори Франка, написані у Коломиї і Коломийській тюрмі⁶, рапортом Коломийської в’язниці (від 05.03.1880 р.), матеріалами слідчого (від 07.03.1880 р.), донесенням Коломийського старости Намісництву (від 27.07.1880 р.), ін. джерелами, І.Білінкевич встановлює, що у Коломийській тюрмі Франка протримали 98 днів (від 5 березня до 10 червня 1880 р.). Коли б підняти твори Франка з попереднього 20-томного зібрання, перечитати примітки й коментарі до тих віршів, що написані в Коломиї, то обов’язково звернемо увагу на вислів Франка: “...висока школа дна суспільства”, у якій він “спізнав страшні ями”.

І.Білінкевич документально підтверджує, що в час цього ув’язнення І.Франко написав сорок шість віршів, з яких шість увійшли до циклу “Скорбні пісні”, три – до “Нічних дум”, дев’ять – до циклу “Веснянки”, сім – до “Дум пролетарія”, п’ять – до “Картки любові”, три – до “Знайомим і незнайомим”, шість – до “Вольних сонетів”, шість публікувалися уже по смерті поета⁷. Зазначу, що більшість поетичних творів не надто поширені й практично малознані широкою читацькою публікою: “Вій, вітре, горою над цєю тюрмою”, “Чи олово важке пливе у моїх жилах”, “Розвивайся, лозо, борзо”, “Не довго жив я і в світі ще”, “До моря сліз, під тиском пересудів”, “Тетяна Ребендукова”, “Я буду жити, бо я хочу жити”, інші.

⁵Практично ідентичний матеріал продатовано: 20.VI-II.1981 р.; 21.VIII.1981 р.

⁶Зошит перший – 32 с., учнівський, у клітинку, писано кульковою ручкою. Це “підготовчі матеріали”, тут чимало закреслень, виправлень різними чорнилами й олівцем. Зошит другий – 24 с., так само учнівський, у клітинку, з позначкою: “Перша редакція”. І, нарешті, зошит третій: 48 с., учнівський, у клітинку. На обгортці є дата: 7–10.VI-II.1976 і примітка: “Послідня редакція”. Вкінці розвідки, яка має більш-менш викінчений вигляд, є позначка: “Коломия, 10.VIII.76.”. Переглядаючи третій зошит, бачимо, який великий кількісно та різноджерельний матеріал опрацював дослідник, щоб не тільки зафіксувати хронологію появи того чи іншого твору, а й розкрити, так би мовити, його біографію. Аналізуючи тонкощі біографічного характеру за спогадом Франка “Як це сталося”, документальними доносимами Коломийського староства (від 05.03.1880 р.).

⁷Зошит третій.– С. 6.

У родинному архіві Білінкевичів було чимало унікальних матеріалів, зокрема, таких, що допомагають збагнути стосунки Франка з визначними письменниками, суспільно-громадськими діячами.

Зошит-чорновик “Іван Франко і Андрій Чайківський” має 18 с. Матеріал викладено у хронологічній послідовності, писано нашвидкоруч олівцем, правки і доповнення зроблено чорним чорнилом.

Маємо три учнівського формату зошити, за якими простежується, як опрацьовував франкознавець непросту тему: “Іван Франко про Наумовича”. Якщо у зошиті першому – на ознайомчий погляд, безсистемні виписки олівцем різних відомостей, які стосуються життя та діяльності Івана Наумовича (1826–1896), у другому – олівцем викладений матеріал у вигляді статті, то у третьому зошиті – стаття, яку при незначному редагуванні можна б опублікувати. Проникнення у ці матеріали, як і, до речі, у багато інших, коли йшлося про оцінки діяльності тієї чи іншої особи, незалежно від її регалій, потверджує думку, що І.Білінкевич як дослідник завжди обстоював безкомпромісність, коли йшлося про історизм як принцип. Очевидно, не вміючи пригладжувати аналізоване, підлаштовувати власні висновки під заготовлені ідеологічні концепції та постулати, коломиїський вчений Білінкевич ніяк не міг за життя пробитися у “велику пресу”, тим більше – видати бодай децицію зі своїх досліджень. Його думки, зауваги, уточнення, примітки та певні коментарі присвоювали собі малоосвічені та низькоерудовані “вчені-літературознавці”, за плечима яких на сторожі стояли таблиці університетів та академічних інститутів. Вони щедро писали І.Білінкевичу листи, ніби дискутували з ним, а насправді виуджували з його голови мінідослідження, які відтак без особливих на те зусиль користали у власних публікаціях...

Розвідка до теми: “Франко і Наумович” має, на перший погляд, дуже просту історію: коломиїський вчитель Я.Мельник опублікував у місцевій газеті “Червоний прапор” (1965.– 24 лют.) статтю про Івана Наумовича під заголовком “Сторінка життя”, де необ’єктивно, хибно трактовано місце і роль І.Наумовича у культурно-політичному житті Галичини. Так, автор подав Наумовича справжнім борцем за українську культуру, за

зближення “з великою культурою Росії” і т. п. Залучення широкого матеріалу І.Франка⁸ дало підстави І.Білінкевичу фактично спростувати позицію коломийського вчителя, і, навпаки, ствердити, що І.Наумович був адептом москвофільства в Галичині і у своїй діяльності аж ніяк не бідкався за народ, а борше “обстоював монархістські позиції, орієнтувався на велику націю”.

Цікаві моменти проблеми вбачаєм у неопублікованих статтях “Громадська діяльність Великого Каменяра”⁹, “Дорогами Великого Каменяра по Івано-Франківщині”¹⁰, у рефераті “Виступ на виставі 23.VIII.1981 р. у Коломиї, в парку”¹¹.

Серед рукописного краєзнавчого масиву неабияку вартість мають такі матеріали: “Слідами великого Каменяра по Івано-Франківщині”¹², “Іван Франко і Коломия”¹³, “Іван Франко і Коломия”¹⁴, “Іван Франко перебував в Коломиї”¹⁵.

⁸Чи вертатись нам назад до народу // Світ.- 1881.- Ч. 6; Дума про Наума Безумовича // Молот.- 1878).

⁹Рукопис, 14 с. стандартного паперу. Вкінці є примітка: “Коломия, 16.VIII.1978”.

¹⁰Рукопис, 18 с. стандартного паперу. Вкінці є примітка: “Коломия, 2.VII.1981”.

¹¹Це лінійований учнівський зошит на 8 с., що містить фрагментарні записи з 5 пунктів, які, зрозуміло, мовець розвивав уже без тексту.

¹²Звичайний зошит лінійований, 27 с. рукопису кульковою ручкою, фіолетовий колір. Почерк доступний до читання. Автор, базуючись на документах, стверджує, що І.Франко переїжджав у різні місця теперішньої області п'ятдесят сім разів. І весь матеріал групує з підзаголовками: “Перша любов”, “В пошуках притулку”, “Друга любов”, “Студентська мандрівка”, “Допомога в організації жіноцтва”, “Живе слово (участь в урочистих вечорах і вічах)”, “Візди на відпочинок”, “Читання поеми “Мойсей”.

¹³Зошит перший: звичайний лінійований, 10 с. рукопису кульковою ручкою, фіолетовий колір. На обкладинці дата: 21.VIII.1986. З цього джерела випливає, що І.Франко побував у Коломиї 15 разів. Тут наводяться не тільки дати, до речі, кожен факт звірено автором за кількома джерелами, особливий акцент робить дослідник на “живий фермент”, тобто, на листуванні, фрагментах спогадів та мемуарів; зошит другий: 17 с. Продовжено нумерацію сторінок: 11–38; вкінці тексту у лівій пагінації є примітка: Коломия, 15.VI.II.1986. Білінкевич І.О.

¹⁴Це, по суті, розширені варіанти, доповнені новими фактами; тут повніше автор залучає в опис загальний фон; зошит перший: 18 с. почато зі вступу” (тут розкрито причину, що змусила І.Франка покинути Львів); зошит другий: нумерація продовжена: 11–37; зошит третій: нумерація: 38–66. На останній сторінці внизу справа підпис: Білінкевич Іван Омелянович.

¹⁵Зошит перший: звичайний зошит у клітинку, писано синім чорнилом, 10 с.; зошит другий продовжує загальну

Значний інтерес для дослідників франкознавчої теми, і, зокрема, біографів Каменяра, має зшит підготовчих матеріалів “Іван Франко бував в Коломиї”¹⁶.

Сьогодні істориків літератури, а тим більше краєзнавцям цікаво знати, як, власне, матеріалізувалися задуми І.Білінкевича, і чи бодай у якійсь мірі він зміг зреалізувати плановане. Звичайно, значна кількість окремих статей, студій-пошуків і навіть невеликих шкідців свого часу прийшли до читачів через газетно-журнальну періодику. Згадаю бодай такі надрукування автора: “Нескорений дух”¹⁷, “Ув'язнення Івана Франка в Коломиї”¹⁸, “Я радо йду на чесне праве діло! (політичний процес Івана Франка і товаришів у Коломиї 1880 р.”¹⁹, “Іван Франко і Коломия”²⁰, “Іван Франко і Коломия”²¹, “Два ювілеї Івана Франка”²². Дещо до франкознавчої бібліографії І.Білінкевича (24 поз.) подає М.Васильчук у своїй книжці “П'ять імен” (С. 29–30).

На перший погляд, може здатися, що І.Білінкевич, хоч і копав глибоко на полі пошуковому, зате мав під обсерваційним оком вузький лан, тобто, Коломийщину. Ця підозра знімається відразу, коли поглиблено увіходити у рукописний масив дослідника. Уважно переглядаючи зошит-схему “Перебування Івана Франка на Станіславщині, 1874–1914”, збагнемо, як ретельно і документалізовано добувався вчений до найменшо-

нумерацію: 11–17; зошит третій теж іде як продовження: 18–25; зошит четвертий завершується нумерацією сторінок 26–33. Характер письма, а також доповнення олівцем на с. 32 зв. дають підставу припустити, що саме ці чотири зошити – то був перший варіант опрацювання осяжної теми.

¹⁶Учніський у клітинку зошит на 34 с., з доповненням на 18 с. олівцем та синім чорнилом, а також із заувагами на обкладинці з семи пунктів, як: “Доцільно було б долучити до цієї статті фотографії місць, зв'язаних з перебуванням Франка: 1) ратуші з подвір'я, де була камера; 2) ратуші – вмуровану стіну; 3) готель (додаю); 4) К.Лібкнехта – подвір'я гарнізонного штабу; 5) вул. Перемоги № 8; 6) музей Гуцульщини; 7) гарнізонний дім офіцерів”. Вкінці на обкладинці є примітка: “Можу піти разом з фотографом і показати точно, що саме треба фотографувати”.

¹⁷До перебування І.Я.Франка в Коломиї” (Червоний прапор.- 1976.- 27–30 серп.

¹⁸Там само.- 1980.- 4 трав.

¹⁹Жовтень.- 1981.- № 9.- С. 129–131.

²⁰Червоний прапор.- 1986.- № 138–142 (серпень); до речі, саме до цього матеріалу подано кілька фотознімків).

²¹Івано-Франківськ: Галичина, 1991.- 22 с.

²²Новий Час.- 1996.- 24 серп.- С. 6 та ін.

го факту, дати або й згадки: його цікавить місцевість, мотиви відвідин (особисте кохання, пошук притулку, студентська мандрівка, допомога в організації жіночого руху, пропагандистсько-просвітницька діяльність, родинно-сімейні обов'язки, читання поеми "Мойсей"), він точно, за алфавітом визбирує назви населених пунктів, де бував І.Франко, фіксує їх, проставляючи день, місяць, рік.

Є серед надбання Білінкевича три зошити до теми: "Іван Франко на Гуцульщині"²³. Одразу ж виникає запитання, чи публікував І.Білінкевич бодай фрагменти з опрацьованої теми. Так, але тільки дещо, оскільки, як то мовиться, не дуже щастило йому, усе хтось ніби перебігав дорогу. Ось, наприклад, ще 14 серпня 1976 р. він листом звертається до Косівської районної газети з проханням надрукувати його статтю до 120-річчя з дня народження Франка, і зазначає, що "старався згадати тільки про ті факти, які мають документальне підтвердження. Дещо із згаданих мною фактів є новими, досі ніким не згадуваними. "Редактор Олександр Бартош відповідав, що "на жаль, не можемо..."²⁴. Подібні відмови із традиційним "на жаль" надходили І.Білінкевичу і з Верховинської районної газети "Світанок"²⁵. І може, найбільшою є публікація "Гуцульщина мала його"²⁶.

Є у Білінкевича і кілька чорнових варіантів²⁷ до теми: "Іван Франко бував на Снятинщині".

Переглянувши намітки І.Білінкевича, а також

²³ Зошит перший: учнівський, у клітинку, 10 с., під назвою "Іван Франко на Косівщині". Вкінці, у лівому кутку нижньої пагінації є позначка: Коломия, 14.VIII.1976; зошит другий: учнівський, лінійований, без нумерації сторінок, третій зошит: учнівський, лінійований, 21 с. Рукопис засвідчує, що це, написана фіолетового кольору кульковою ручкою, стаття має викінчений характер і, по суті, скомпонована з фактичного матеріалу перших двох зошитів. І дата вкінці рукопису теж підтверджує це: Коломия, 30.VI-II.1976.

²⁴ Тут і далі наводимо рядки з листів, що їх люб'язно передала вдова М.Білінкевич для опрацювання.

²⁵ Листи за № 183, 186 від 30 серпня, 3 вересня 1976 р.

²⁶ Жовтень.- 1986.- № 8.- С. 95-101.

²⁷ Перший: на окремих картках у клітинку, чорним чорнилом писано і на звороті; другий зошит учнівський у клітинку; писано, видно, поспішно, із скороченнями слів, фраз. Зверху на обкладинці є помітка: "Вислав у Городенку З.Х.64"; третій - має більш-менш викінчений вигляд статті, написаної синім чорнилом на 11 с. учнівського зошита у клітинку.

низку завершених студій, підходжу до не чисто риторичного запитання: як могло так статися, що велика дослідницька праця І.Білінкевича "Дорогами великого Каменяра по Івано-Франківщині: Біографічно-краєзнавчі нариси"²⁸ так довго не пробивалася до читачів? Може, фахівці не помітили у ній наукової вартості, а чи видавці не чували про такий рукопис? Ні, і рецензенти наче б то схвалювали, й зацікавлення мовби не згасало, та... автор допрацьовував: на вимогу одних скорочував, на потребу других - доповнював, аби задовольнити третіх - ще консультувався, і не опускав рук на цьому шляху принизливого відпихання автора від конче потрібної книжки, яка могла б і повинна би не один факт з усталеної академічної біографії І.Франка поставити, розуміймо однозначно, з голови на ноги. Нині, на відстані двох десятків літ, можемо напевно не те, цю припустити, як борше всього, підтвердити факт, що праця І.Білінкевича насправду більше була не бажаним фактом з'яви у франкознавстві, бо як же там мали б почуватися мужі-академісти із столичних науково-дослідних інститутів, коли тут, у провінційній Коломиї, такий собі звичайний краєзнавець, не обвішаний титулами чи посадами, кладе не одну цеглину відкриттів у фундамент франкознавства як науки.

Але ж погляньмо, як вимощувалася дорога І.Білінкевичу фальшивослів'ям та лиходійством не так уже й далекої історичної реальності, яку кожен з нині суцільних у той чи інший спосіб витворював. Мовлю тут про прикроці дня минулого не для того, аби комусь завдати болю чи сприкрення, лишень для того, аби ми всі разом та поодиночку робили мудрі витяги з вчорашньої книги досвіду, щоб не ковзалися знову на слизьких стежках, а обходили їх і йшли гостинцями - навпростець, де насправду ходить істина...

І.Білінкевич, маючи готовий рукопис, звертається в Ужгород до видавництва "Карпати" (лист від 2 січня 1979 р.), а через сімнадцять днів за підписом головного редактора Володимира Данканича одержує листа із викладеними вимогами до авторського оригіналу та із висновком: "Отже, рукопис надсилайте". Автор не забарився. 4 вересня 1979 р. він повідомляв видавництво, що рукопис готовий і відправлений до розгляду (це

²⁸ Коломия, 1979.- 221 с. машинопису, фотографії, схеми першої і другої мандрівок Франка по Станіславщині.

підтверджують і дві квитанції, дата на штемпелі: 04.09.1979): “Старався я в цій роботі, – писав автор, – подати матеріали з документальним підтвердженням... Деякі дані вдалося мені зібрати вперше, інші вже публікувались, але без документального підтвердження і не так детально. Якщо матеріал цей пригодиться для публікації, то, думаю, було б доцільно доповнити його фотографіями місць, пов’язаних з перебуванням письменника” (особистий архів автора).

У листопаді 1979 й січні 1980 рр. І.Білінкевич вже мав на руках рецензії фахівців – уже добре відомих на той час франкознавців, кандидатів філологічних наук: Федора Погребенника з Інституту літератури АН УРСР (м. Київ) та Мирослава Мороза з Музею етнографії та художнього промислу АН УРСР (м. Львів). Зразу тьохнула в душі блискавка перестороги: а чи не “зарубали” вчені мужі? Ні, не відкинули. Ось Ф.Погребенник на 7 с. машинопису як позитивне відзначив “широку документальну базу”, прагнення автора рукопису підтвердити кожную думку спостереження “достовірними фактичними матеріалами”. Ф.Погребенник уже на самому початку наголошує, що це – цінна і важлива краєзнавчо-історико-літературознавча праця своєю темою, композицією “принципових зауважень не викликає”. Висловивши авторові низку конкретних порад²⁹, вчений, по суті, порадив, як і в якому аспекті вести “дотягнення рукопису, аби його згодом перевести у книжку, що викличе широке зацікавлення читачів багатством матеріалу своєю документальністю, розкриттям багатьох важливих сторінок життя і творчості Франка...”.

М.Мороз теж, щиро бажаючи, “щоб праця була надрукована”, вважаючи, що вона обов’язково “заслуговує на публікацію”, на п’яти сторінках машинопису розгортає схему подальшої праці, яку врешті-решт готовий на “громадських засадах” (себто, без гонорару) знову прочитати перед тим, як її видавництво запустить у редакційну роботу. Нині надто важливо збагнути, що один з найавторитетніших бібліографів-біографів Франка М.Мороз читав рукопис І.Білінкевича, тримаючи поруч власну обсягову працю

“Літопис життя і творчості Івана Франка”, над якою продовжував і далі працювати, доповнюючи новими й новими фактами. Рецензент, наприклад, радив докорінно переробити те місце, де йшлося про вшанування пам’яті Каменяра у 20–30-их рр., вимагав розширеного коментування і пояснення назв багатьох місцевих товариств. Отже, і М.Мороз бачив, що ось-ось мала би прийти до читачів “праця оригінальна”, яка “не повторює вже існуючої літератури предмету”.

І ось видавництво “Карпати” із супровідним листом В.Данканича (№ 196 від 1 лютого 1980 р.) повертає рукопис із рецензіями, запевняючи автора, що рукопис “вивчили і всебічно апробували”, і що він, на думку видавців, невдовзі стане “цікавим виданням”.

З тих документів, які зберігалися в сімейному архіві Білінкевичів, випливає, що автор, реалізуючи зауваження рецензентів, скоротив рукопис, довівши його до 190 с. У редакційному висновку, який 12 листопада 1980 р. підписали редактор В.П.Густі, завідувач редакції Д.М.Федака та головний редактор В.І.Данканич, йде мова про внесення назви книги до плану “редакційної підготовки”. Та листи показують довгорічні митарства автора: то на листи-нагадування І.Білінкевичу просто не відповідають, то запевняють, що визнали вартість допрацьованого варіанта рукопису і його “будуть пропонувати до включення у перспективний план” (№ 1103 від 11 серпня 1981 р.), або ще конкретніше: “...рукопис плануємо видати” (№ 8 від 4 січня 1982 р.). І ось, нарешті, видавництво готує досліднику новорічний “дарунок”: хоча рукопис, мовляв і має “певне історико-пізнавальне значення, проте на даному етапі включити його у видавничі плани не маємо можливості. Отже, рукопис повертаємо” (№ 1570 від 22 грудня 1982 р.). І ось вервечка надій потяглася аж до Києва. Заручившись підтримкою Степана Пушика, І.Білінкевич надсилає на руки Анатолія Михайленка уже до видавництва “Молодь” рукопис у двох примірниках, рецензії Ф.Погребенника й М.Мороза, деякі листи-відповіді з “Карпат” і, звичайно, свого листа від 6 квітня 1983 р., з якого видно, наскільки ображено автора (“Насувається питання: навіщо ж було обіцяти і морочити собі та мені голову?..”). Як ішла справа у видавництві “Молодь”, де наче б то планували книжку І.Білінке-

²⁹Окрім деяких чисто кон’юнктурних, як от: дати об’єктивні оцінки виступів проти І.Франка польських редакційних шовіністичних кіл, українських націоналістичних, як Ю.Романчука та клерикальних елементів. – С. 4.

вича у серії “Уславлені імена”, судити непросто, бо немає в архіві листів. Але один важливий документ, що зберігся поміж розсипаним і ніяк не упорядкованим листуванням, – квитанція про надану телеграму на ім'я А.Михайленка (на жаль, за штемпелем важко встановити дату) запевняє нас, що і в цьому видавництві автор зустрів до себе “прихильність”, книжка так і не вийшла.

Як історик літератури, культуролог І.Білінкевич демонстрував енциклопедизм з різних галузей духовного життя. Т.Шевченко, Леся Українка, М.Павлик, В.Стефанік, О.Терлецький, Л.Гринюк, брати Білоуси... – далеко не повний реєстр визначних, відомих і малознаних імен, які скрупульозно роками-десятиліттями досліджував цей скромний, високої ерудиції вчений. Показово, що І.Білінкевич намагався будь-яку постать, а чи навіть окрему грань її вияву поставити у контекст часу, історичної доби, суспільно-культурних відносин. Він муравлино переглядав стоси газетних підшивок, перелопачував томи таких поважних і авторитетних видань, як “Літературно-науковий вісник” та “Записки Наукового Товариства імені Шевченка”³⁰ передувала значна пошукова робота, про що свідчать десятки різних виписок-фрагментів, статистичних відомостей (окремий лінійований зошит, без нумерації).

Шевченкіана І.Білінкевича обіймає значну бібліографію (513 поз.), ряд рукописних статей.

Чимало нового вніс цей ратай українознавчої ниви і в розробку теми про О.Терлецького. До ювілею громадсько-культурного діяча “Червоний прапор” опублікував розвідку І.Білінкевича “Він жив для народу” (1971.– 5 лют.). Та коли зіставити опубліковане з трьома зошитами (зошит перший – олівцем писано; чорновий план-схема статті; зошит другий – 10 с., стаття у першому варіанті; зошит третій – 18 с. лінійованого зошита; списана сторінка з обох боків синім чорнилом. Це остаточний варіант), то побачимо, що найсуттєвіші факти та моменти із біографії О.Терлецького опущено, а залише-

но тільки ті місця, які наче б то підводили читача до того, що О.Терлецький “...наблизився до революційно-демократичних позицій”, що він твердив про розв'язання аграрного питання тільки заміною приватної власності на громадську, а капіталістичного ладу – на соціалістичний. Не думається, що людина такої вдачі й світогляду, якими володів І.Білінкевич, мала аж надто велике задоволення від таких публікацій. Але що ж вдіяти, інакшого годі було сподіватися, а потреба в публікаціях, у самовираженні не згасала, отже, писав, переписував, заносив до єдиної місцевої газети і бодай частково вдовольнявся опублікованим.

Серед нерозібраних стосів – зошит “Леся Гринюк про Василя Стефаніка”³¹, у якому зафіксовано виписки зі статті Л.Гринюка “Про Василя Стефаніка”³².

Маємо також два зошити-варіанти студій-життєпису братів Білоусів (на зошиті другому, не нумерованому, лінійованому, на звороті обкладинки виведено рукою автора: “25.VI.71. Два несправедливо забуті діячі (Покуття) Коломийщини”). На жаль, мало хто брався за цю тему. І.Білінкевич, правда, ще в 70-их рр. опублікував статті “Теодор Білоус”³³ та “Михайло Білоус”³⁴. Наприкінці 80-их, у 90-их рр. з'являються публікації Миколи Савчука, Миколи Васильчука, Любомира Кречковського, ін. Нарешті, Микола Васильчук публікує брошуру-студію “Брати Білоуси та їх внесок в українську культуру”³⁵.

На культурологічній ниві І.Білінкевича значне місце займає різноаспектна тема: “Коломия наша славна, Коломия місто... (дещо з минулого та сучасного)”. І хоча дещо прийшло з цієї теми до читачів у вигляді першопублікацій³⁶, усе ж бі-

³¹Зошит на 7 с., учнівський лінійований.

³²Поступ.– 1904.– № 15–24 / Див. Першопублікації І. Білінкевича: Забуте ім'я // Комсом. прапор.– 1967.– 26 листоп.; Л.Гринюк про В.Стефаніка // Червоний Прапор.– 1971.– 10 трав.

³³Червоний Прапор.– 1971.– 2 лип.

³⁴Там само.– 1971. – 14 серп.

³⁵Коломия: Плин, 1995.– 42 с.

³⁶Див.: Культурні традиції Коломиї // Червоний Прапор.– 1970.– 6 жовт.; Книгу – в маси! // Там само.– 1971. – 29 груд.; Коломия наша славна, Коломия місто... // Там само.– 1975.– 6, 8, 12 серп.; Коломийські некрополі з давніх часів до наших днів // Комс. Прапор.– 1990.– 16, 19 черв.; Чи є ще церква: трохи історії // Червоний Прапор.– 1991.– 9 серп.

³⁰В архіві Білінкевичів зберігався зошит-опис 36-ти томів ЛНВ з 1899 до 1906 рр.; загальний зошит на 63 с. містить матеріали, розбиті за проблемно-тематичним та жанровим принципом), фіксував у окремих зошитах найдрібніші факти, малознані імена, назви – все згодом ставало у ряд аналізу. Так, підготовленій статті “Михайло Іванович Павлик” (учнівський зошит на 19 с. у клітинку, писано олівцем, розбірливо).

льшість наміток розгорнутих спостережень у вигляді етюдів, історико-літературних, етнографічних нарисів, навіть окремих шкідців досі залишаються непрочитаними й тим більше не проаналізованими. Перед нами окремі зошити: “Дещо про культурні пам’ятки Коломиї”³⁷, “Як зберігаються у нас пам’ятники минулого”³⁸, “Найдавніший пам’ятник минулого Коломиї”³⁹. Цьому передував варіант-чернетка на 13 с. половини білого стандартного аркуша з численними вставками, викресленнями та виправленнями. Принагідно зазначу, що йшлося у статті про чи не найдавнішу в області дерев’яну будівлю – саме про церкву святого Благовіщення, зведену 1587 р. Невеличкий епізод із підготовленої статті під назвою “Пісня в дереві” опублікувала обласна молодіжна газета “Комсомольський Прапор”⁴⁰, “Історична топографія стародавньої Коломиї”⁴¹, “Вигляд нашого міста на початку 19 ст.”⁴², “Забуті пам’ятники нашого міста”⁴³, “Книгу – в маси”, “Раціональне збирання книг до особистої бібліотеки” та ін.

Іван Білінкевич добре знав творчість Марка Черемшини, Лесі Українки, Степана Руданського, Миколи Бажана, Василя Сухомлинського, Томаса Манна та ще багатьох вітчизняних та зарубіжних авторів. Постійно на шпальтах міської газети він популяризував нові та ювілейні видання, чим захоплював читачів і до поповнення книгами власних бібліотек⁴⁴.

³⁷Лінійований зошит на 12 с., стаття написана зеленим чорнилом.

³⁸Лінійований зошит на 12 с., стаття-фрагмент, писана чорним чорнилом. З неї випливає, що у Коломиї налічується 15 пам’ятників та меморіальних таблиць. На обкладинці зверху є дата: 23.VI.71 р.

³⁹Стаття написана чорним чорнилом на 9 с. учнівського, у клітинку зошита. Вкінці є підпис: “Білінкевич Іван”.

⁴⁰1968.– 18 трав.

⁴¹14 с. на стандартному папері. Внизу рукопису є дата: 25.VIII.1974 р.; ця тема має продовження і розвиток у багатьох чорнових варіантах, як “Пам’ятники старовини не в пошані”, “До історичної топографії”, різних висловлюваннях, що виписані автором з друкованих та рукописних джерел, які й заповнили два лінійовані зошити на 29 та 16 с.

⁴²Зошит перший: лінійований. Синім чорнилом написана стаття як реалізацію задуму в першому варіанті; зошит другий має 24 с. Ймовірно, що автор вважав цей варіант викінченим, бо олівцем обведено окремі абзаци з позначкою, аби при першому передруку ці місця опустити.

⁴³Це теж невеликий за обсягом нарис – на 8 с. лінійованого зошита.

⁴⁴Див., напр.: Три найновіші видання // Червоний

* * *

Кажуть ті, хто добре знався з Іваном Омелян-вичем, що був він людиною не надто балакучою, радше спокійною, зваженою у слові, оцінці й дей стан не завжди так скоро виявляв його високу ерудицію та освіченість. Збагнути параметри душі, грані знань Івана Білінкевича допомагає величезний масив листів, що ще чекає предметного розгляду спеціалістами. Усе листування – надто наукового, професійного характеру, позбавлене будь-якого нальоту побутовізму. Воно за всіма наявними ознаками так чи інакше працює на поглиблене пізнання “двох крил” вченого – його франкознавчої та культурологічної тем.

Серед тих, з ким мав тривале листування, – і предметом, й у цей спосіб поглиблення знань з франкознавства були невеличкі листки з учнівських зошитів або ж цілі трактати та ще й з яких робив собі через кальку копію, – то були письменники, вчені, співробітники музеїв, колекціонери тощо. В ряду постійних адресатів – Роман Горак, Роман Головин, Олексій Дей, Роман Дідула, Володимир Іваненко, Роман Іваничук, Євген Кирилюк, Петро Медведик, Мирослав Мороз, Теофіст Пачовський, Федір Погребенник, Володимир Полек, Григорій Салевич, Богдан Якимович, а ще офіційні особи, які репрезентували видавництва, музеї, друковані органи, установи, товариства.

Іван Білінкевич вів багаторічне листування з письменником Романом Гораком зі Львова. Перечитуємо нині ці листи – і перед нами постають не те, що рядки, а цілі невідомі сторінки до життєписів І.франка, Леся Мартовича, Василя Стефаніка та багатьох людей, що їх оточували. Ось, наприклад, з листа Романа Горака від 16 квітня 1984 р. довідуємося, що саме він через листи зі Словаччини від відомого історика літератури та фольклориста Мікули Неврлі дістав фотознім-

Прапор.– 1970.– 31 трав.; Твори Степана Руданського – читачеві // Там само.– 1972.– 11 лют.; Повне видання творів Г.С.Сковороди // Там само.– 1972.– 18 лют.; Семитомник Василя Сухомлинського // Там само.– 1972.– 30 верес.; Тритомник творів С.Руданського // Там само.– 1973.– 27 черв.; Нове видання творів Г.С.Сковороди // Там само.– 1973.– 10 лип.; Вибрані твори Б.Брехта // Там само.– 1973.– 27 лип.; Зачинатель українського гумору // Там само.– 1975.– 7 берез.; Нове видання творів Лесі Українки // Там само.– 1975.– 25 лип.; Анатоль Франс українською мовою // Там само.– 1975.– 20 груд.

ки Михайлини Рошкевич, а також цінний спогодовий матеріал про Рошкевичів та Паращуків. А далі, повідомляючи І.Білінкевича про те, що збирає документи про Леся Мартовича, просить: “Мені би дуже пригодилось знати про Коломийську німецьку гімназію, в якій Лесь вчився: як виглядала, де була, що за будинок, що там зараз, що було поблизу, як виглядало навколо неї, вчителі, мода і т. д. Чи не допомогли б Ви мені?.. Може, якісь документи навчання Мартовича є у Коломій? Чи у Коломийському ЗАГСІ нема книг хрещень, весіль, смерті з Торговиці-Пільної з р. 1830?”.

Видно, Р.Горак одержав від І.Білінкевича значну підтримку (це бачимо з листа-відповіді від 19 червня 1982 р.). З цього листа випливає, що Р.Горак, простудіювавши монографію Ф.Погребенника “Лесь Мартович” (К., 1971), просить в І.Білінкевича поглиблених відомостей про письменника: “Хто вчив які предмети. Які оцінки Леся Мартовича. Чи є в каталогі⁴⁵ Стефаник. Які твори писали. Хто вчив руську літературу... Може, десь люди мають “Справоздання” за рік 89, 90, 91?.. Ага, що це за вулиця Старомійська і чи є будинок 224. Там мешкав Лесь Мартович у столяра Рубича...”. А вже 3 липня того ж року Р.Горак дякує за вартісні повідомлення, які небавом таки розшукав та надіслав йому І.Білінкевич. “Щодо “Звітів...”, – пише Р.Горак, – то є звіти української гімназії від 1900 р. Як вам відомо, тільки у 1891 р. в Коломійі відкрили “паралельну”, а до цього повністю гімназія була польська. Звітів польської гімназії десь нема. У каталогах значиться, а де факто – нема. Покрали. Я знайшов декілька, з котрих довідався, що Мартович був лайдак і, наприклад, у п’ятому класі сидів два роки. Тоді то й догнали його Стефаник і Бачинський, які вчилися роком нижче...”.

Перечитуючи листи, які стосуються життя і творчості І.Франка, подивуємося тією фаховістю, яку демонстрував І.Білінкевич. Для нього не було дріб’язковості, а чи малозначущості у будь-якому факті, свідченні, тим більше – у документах, до якого приторкався власним поглядом. Ось Р.Горак публікує книгу “Тричі мені являлася любов”. І.Білінкевич оперативно перечитує її

і, не гаючись, 21 січня 1984 р. на восьми сторінках стандартного паперу надсилає авторові конкретні зауваження щодо неточностей, довільностей, перекручень і т. п. Оцінивши художньо-документальну повість як “написану інтересно”, де є чимало “нового матеріалу”, критик формулює понад 30 посторіночних зауважень-порад, як от: викликає сумнів, чи була О.Рошкевич причетна до закладання у Станіславі жіночої гімназії; певно, категоризм у тому, ніби професор Шараневич “старався шкодити Франкові”, потребує документальних доказів; заперечуючи тезу літератора, ніби О.Рошкевич була сильною натурою, І.Білінкевич, як на мене, має рацію, припускаючи: “У неї не було сильного характеру і не було відваги піти на конфлікт з батьками (головно з батьком). Трагедія їхня [І.Франка та О.Рошкевич. – В.К.] в тому якраз, що вона [Ольга. – В.К.] покорила її волі”. Спираючись на численні документи і, зокрема, на спогад сестри Михайлини, Білінкевич буквально прискіпливо прочитує кожну фразу, речення з повісті Горак і не залишає жодного сумнівного місця поза увагою. Фразу письменника “До Ольги пішли холодні листи. Вона не вірить... Вона у розпачі” І.Білінкевич логічно виправляє: “Він [І.Франко. – В.К.] уже знав, що Ольга вибрала вигоду, а він їй того не може дати. І ніякого холоду в його листах я не бачу, а скоріше резигнацію. Виною трагічного закінчення їхньої любові були обставини, які склалися”. Далі йдуть уточнення дат, місцевостей і т. ін.

З листа від 15 лютого 1984 р. Р.Горак до І.Білінкевича можна зрозуміти, що він ознайомив його зі своєю неопублікованою статтею “Глум” (в архіві Білінкевичів зберігся зошит у клітинку на 28 с., у якому – різні виписки, питати з джерел Зошит має назву: “Р.Горак (нові матеріали до біографії Ів.Франка (машинопис)”). Другий лінійований зошит без обкладинок на 13 с. має назву “Зауваження до статті Р.Горак “Глум” (тут 28 поз. до 30-ти ст.).

Р.Горак, крім того, що дякував за фотознімки Климентини Попович, одержані від коломиїянина, утверджував і тут свою позицію на право саме так трактувати проблему хвороби Франка, як це він зробив, з чим не погодився І.Білінкевич. А ще, як на мене, Р.Горак має цілковиту рацію у тому, що пише про тодішнє рутенство, про

⁴⁵Йдеться про каталог коломийської гімназії за 1889/90 рік під № 131 у колишньому музеї “Гуцульщина”. – В.К.

запроданство і безпринципність значної частини галицької інтелігенції, що творила ауру Франка.

З листа, датованого 8 грудня 1984 р., дізнаємося, що Р.Горак разом із Ярославом Гнатівим працює над документальним романом про Миколу Устияновича.

Чимало цікавого до стосунків двох вчених прояснює лист Р.Горака від 20 січня 1996 р. зі Львова. Вдумаймося у ці рядки: “Христос рождається! Коли б Ви знали, як чекав я на Ваш лист! Скільки разів бував у Коломиї, псом блукав коло Вашої хати, а зайти не відважувався. Може, “Таємниці Ірини Вільде”, які Ви прочитали, будуть, нарешті, якоюсь презентою на мою реабілітацію у Ваших очах.

Маю намір видати “Метелики...”, “Б’є восьма” та “Повнолітні діти” окремою книжкою, можливо, у двох томах, долучивши сюди прекрасне дослідження недавнього заступника мера Чернівців Володимира Старика (він віднайшов прототипів цього циклу і написав просто знамените дослідження), а також свій ще ніде не друкований роман-есе про Ірину Вільде, який назвав “Ота одвічна загадка любові”⁴⁶.

Всім тим, що кричали про радянськість Вільде, я мав нагоду по радіо, у виступах, у пресі сказати про їх кваліфікацію. Змовчали...

Зараз роблю цикл чергових передач про Франка. От нещодавно був у Чернівцях, дивився місця, де був Франко. Тепер буду писати сценарій. Дуже хочу приїхати до Коломиї, Яблунова, Березова – для передачі про Франка.

Впав би до Вашої хати, коли впустите...”⁴⁷.

Значну історико-літературознавчу базу має листування І.Білінкевича з тодішнім завідувачем відділу фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т.Рильського АН України професором Олексієм Деєм. Лист О.Дея від 20 серпня 1979 р. несе в собі таку інформацію: очевидно І.Білінкевич писав Деєві у попередньому листі про помічені ним недогляди і неточності у книжці спогадів про І.Франка. Дея же запропонував звернутися з цими питаннями до відомого Львівського бібліографа Мирослава Мороза, що, власне, займався підготовкою до видання літопи-

су життя і творчості І.Франка. Тут же запитує про думку Білінкевича щодо краєзнавчої брошури Миколи Кубика “Іван Франко на Станіславщині” (Станіслав, 1956).

У наступному листі (від 31.08.1979 р.) О.Дея поспішає подати І.Білінкевичу 4 бібліографічні позиції О.Луна, І.Филипчака, Д.Семенова у газетній періодиці за 1940–57 рр., де наводилися факти з життєпису Франка.

П’ятого вересня І.Білінкевич відповідав професорові, що йому знадобилися ті посилання на джерела, і він побував у Львівській науковій бібліотеці ім. В.Стефаніка, де розшукав ще чимало нового. Від М.Мороза передав думку про видання М.Кубика⁴⁸.

Цікавий і вельмисерйозний лист-рецензія (від 31.03.1982 р.) І.Білінкевича на прочитану монографію О.Дея “Іван Франко: Життя і діяльність”⁴⁹. Оцінюючи загалом працю Дея як першу найповнішу й найсумліннішу спробу подання біографії письменника, у якій імпонує “уклад матеріалу” і вдалий випадок “удokumentувати свої твердження”, критик буквально сторінка за сторінкою ніби перечитує заново книгу й зупиняє читацьку увагу на неточностях та явних помилках (кожен факт, припущення, навіть здогад І.Білінкевич підпирає джерелами: матеріали відділів рукописів академічних бібліотек; матеріали ювілейних збірників; листування; прижиттєві та перші посмертні першопублікації та передруки; мемуарні матеріали, тощо). Загалом, маємо цінні поправки, які стосуються арешту Франка та його ув’язнення у Коломиї; спростування значної кількості документальних свідчень за книгою В.І.Калиновича “Політичні процеси Івана Франка та його товаришів”⁵⁰ (“...на мою думку, існуючі в архівах документи, треба трактувати серйозно і коректно!”); чимало уточнень щодо осіб Франкового оточення і т. п.

Восьмого квітня того ж року О.Дея дякував за добре слово та поради. Водночас висловлювався, що без літопису життя і творчості Франка практично не можливо вивірити кожну деталь, факт, адже навіть в листах та інших документальних матеріалах є неточності.

⁴⁶Першопублікацію див.: Перевал.– 1997.– № 2.– С. 23–101; № 3.– С. 120–167.

⁴⁷Особистий архів.

⁴⁸“Книжечка дуже побіжна та грішить численними помилками і вигадками. Вартості вона не має ніякої...”.

⁴⁹К: Дніпро, 1981.– 355 с.

⁵⁰Львів: Вид-во Львів, ун-ту, 1967.– 155 с.

Деяке нове привносять як до творчої лабораторії І.Білінкевича, так і до обширів його франкознавства листи до нього київського доцента Володимира Іваненка. Так, його листи від 03.10.1981 р., 01.11.1981 р. утверджують думку, що писав він до Коломиї з виключно конкретною метою: одержати авторитетно підтвержені факти або й документальні матеріали, що могли б бути ним використані при підготовці книги про перебування Лесі Українки у Карпатах.

До речі, як і в більшості випадків І.Білінкевич не відмахувався посиланнями на зайнятість, а, по суті, проводив нерідко цілі дослідження, писав розлогі листи-студії на означену тему, а відтак і не згадувався деякими горедослідниками бодай у приміткових виносках. Таким чином, часто-густо думки І.Білінкевича попросту використовувалися кимось як власні.

Ось у листі від 1 листопада 1981 р. В.Іваненко просить І.Білінкевича висловитися про публікацію Степана Пушика у "Комсомольському прапорі", оскільки він на неї теж покликається (див. Повість-есе С.Пушика "Карпатське літо" у його книзі "Дараби пливають у легенду"⁵¹). На основі вивіренних джерел І.Білінкевич подає В.Іваненкові факти до взаємин І.Франка з Й.Кобринським, а також на трьох сторінках фіксує неточності, які пройшли у публікації С.Пушика.

З кількох листів І.Білінкевича до Євгена Кирилюка за 1980 р. можна переконатися, як він на правду воював з місцевою компартійною владою, аби домогтися виправлень на меморіальних дошках у Коломиї, щоб не тиражувати надалі у путівниках неточностей біографії І.Франка.

Великий масив листів, що датується чи не двадцятиріччям, належить одному з франкознавців – Мирославу Морозові. Кожен лист – то своєрідний путівник до розгортання тієї чи іншої теми, проблеми, на пряму або ж конспект-схема очікуваних студій. Ось, приміром, 11 вересня 1977 р. М.Мороз, висловлюючи не оптимістичну думку про запропоновану І.Білінкевичем пропозицію взятися за створення "Енциклопедії Франка", заохочує коломиянину до роботи над словником енциклопедичного характеру "Іван Франко й Івано-Франківська область". М.Мороз бачив приблизну структуру цього видання: "а) до-

відка про всі місцевості, де І.Франко був з точною вказівкою, коли саме, на яких вулицях, у яких домах; б) коло людей; в) твори, написані в Івано-Франківській обл.; г) вшанування пам'яті: пам'ятники, музеї, вистави у театрах, у творах образотворчого мистецтва, у поезії та прозі Ваших авторів... Почати треба з визначення кола матеріалу, скласти словник імен та назв у предметному порядку".

Певно, цьому листу-відповіді передували інші, однак саме з цього випливає, що І.Білінкевич інтенсивно розгорнув роботу над працею під умовною назвою "Шляхами Івана Франка по Івано-Франківщині", і просив М.Мороза підтвердити документально окремі факти, зокрема, точні дати написання Франком статті "Сліди скитської традиції..." та прочитання поеми "Мойсей" у Коломиї (17.03.1978).

Із листа М.Мороза від 20 березня 1978 р. почерпнемо чимало важливих фактів, а також бодай частково зрозуміємо, як ішла підготовка "Літопису життя і творчості Івана Франка": "У січні цього року передрукував я першу частину "Літопису...", рр. 1856–1880, усього вийшло 280 машинописних сторінок. Один примірник послав до Києва в архів Франка в Інституті літератури АН УРСР. Другий примірник даю до Львівського музею І.Франка. Як будете у Львові, будь ласка, зайдіть до музею, де собі переглянете.

...Маю вже зовсім підготовлені до друку 1881–1886 рр., це знову буде 250–280 машинописних сторінок. Уже з 1 квітня беруся за передрук.

Рахую, що для всього "Літопису..." матеріал увесь зібраний, але це ще далеко не так. Коли приступаєш до остаточного оформлення, ой, як ще далеко до того, як це потрібно. Працю веду "етапами", окремими розділами. Ближчим часом візьму 1887–93 рр. і буду готувати машинопис... При бажанні Ви уже б могли переглянути рр. 1881–86 – вони вже готові, зокрема внесені мною уточнення щодо мандрівки на Поділля в серпні 1885 р. й участі І.Франка – це вже є точно...".

П'ятого травня 1979 р. М.Мороз, інформуючи І.Білінкевича про те, що "завершив роки до 1886 включно, а до липня повинен би завершити до 1893 р. включно", побоюється, що рукопис розростається обсягом, адже літопис ті-

⁵¹К.: Рад. письменник, 1990.– С. 229–316.

льки 1881–86 рр. охопив 400 ст. машинопису. Надіючись на канікулярні можливості побувати у Коломиї, Яблунові та Березові, вчений просить у І.Білінкевича уточнень фактів, що стосуються Ольги та Михайлини Рошкевич, сина Михайлини Степана Іванця.

Буквально через кілька днів з Коломиї надходить лист, у якому Білінкевич повідомляє, що особисто знав С.Іванця, який мешкав у Коломиї до 1944 р. Далі ж подає цікаві повідомлення про Михайлину Рошкевич, Климентину Попович.

Тридцятого серпня 1979 р. М.Мороз інформує свого приятеля, що мандрував Тернопільщиною, побував також в Уричі, Корчині, Крушельниці, Славську. Подає цікавий фрагмент про дочку К.Попович Ольгу, тодішню бібліотекарку університетської бібліотеки.

Шостого вересня, відповідаючи на листа, І.Білінкевич розкриває М.Морозові деякі штрихи свого знайомства з дочкою Климентини Попович. Повідомивши колезі про те, що свою роботу (“Дорогами Великого Каменяра по Івано-Франківщині”. – В. К.) вислав вже у “Карпати”, Білінкевич пише, що продовжує збирати матеріали до словника.

Далі ж висловлюється про нарис Романа Горака про Ольгу Рошкевич⁵² як про вдалий літературний повід. Але, якщо дивитися на публікацію як на нарис документальний, то, на думку І.Білінкевича, він “грішить неточностями, перекрученнями і деякими несправедливими характеристиками”. Беручи до уваги загальну оцінку М.Мороза, що річ написана загалом “досить добре і зі знанням, є, правда дрібні помилки, але другорядні”. І.Білінкевич заперечує таку позицію, бо, на його переконання, слід насамперед визначити, де “кінчається дрібна і другорядна помилка, а де починається помилка. Думаю, що незалежно від того, до якої категорії зачислимо дану помилку, все одно вона залишиться тим, з чим треба боротись”.

З листа М.Мороза від 15 лютого 1980 р. виходить, що він зовсім ігнорував як історичне джерело багатотомну історію міст і сіл, за яку дехто вискочив у академіки. Тут же наполягає на пошвидшому доопрацюванні після рецензії рукопису для видавництва “Карпати” і просить І.Білінкевича дещо підготувати для чергового збірника “Укра-

їнське літературознавство”. Сміливо розмірковує над деякими недолугими публікаціями у ювілейному збірнику, а також над загальним станом франкознавства (“зовсім нема прізвищ відомих дослідників, зараз якийсь перехідний період – одні зійшли зі сцени, постарілись, а нового поповнення нема”).

Франкознавством заповнені й наступні листи. Четвертого січня 1981 р. М.Мороз, наприклад, повідомляє, що останні два роки переглядав підшивки газети “Kurjer Lwowski”, де виявив 13 статей, підписаних І.Франком, а також 235 дописів, що, за всіма ознаками розробки тем і стилістики, певно, належали теж Франкові.

Тут же поглиблює свої попередні судження щодо публікації Р.Горака: “Є цікаві думки й образи, а дещо спірне. Взагалі в авторі я бачу доброго трудівника на полі франкознавства, хоча підходить він і має на цілі одне: художнє осмислення, а не наукове дослідження”.

Перечитавши путівник “Шляхами Івана Франка на Україні / Упоряд. М.О.Мороз”⁵³, І.Білінкевич поспішає надіслати до Львова (лист-рецензія на 11 с. рукопису від 20 листопада 1982 р.) посторіночні зауваження і пропозиції: спростовує твердження В.Боня (І розділ: “У долині село лежить”), не сприймає категоризму Р.Горака, який наче б намагався “понизити рівень освіти Ольги Рошкевич”. Критик вносить чимало досить невідомого до взаємин І.Франка з Ольгою Рошкевич, заперечуючи документально чисті вигадки чи здогади літераторів, краєзнавців, як от Петра Арсенича.

Двадцять п'ятого січня 1983 р. М.Мороз вже вкотре наполягає, аби І.Білінкевич рятував ситуацію з виданням власної книжки, – шукав “підтримки когось впливового”. Далі ж радиться автор листа про структуру майбутнього збірника “Вшанування Івана Франка”, запрошує до участі. Сердечно дякував за присутні зауваження, висловлені на путівник (“...Я їх всі використаю у праці над “Літописом життя і творчості І.Франка”).

Листом від 15 жовтня 1984 р. М.Мороз запрошує І.Білінкевича подати йому пропозиції, які в перспективні терміни він хотів би опрацювати до “Словника Франка”.

З наступних листів маємо інформацію про те, що І.Білінкевич загалом високо оцінює пра-

⁵²Жовтень.– 1979.– № 8.

⁵³Львів: Каменяра, 1982.– 27 с., іл.

ці Р.Горака, особливо ж ті, що привносять у франкознавство елемент новизни, повідомляє про нагромадження матеріалів до словника, їх осмислення.

Значну інформацію несуть листи багатьох інших істориків літератури, пресо-і краєзнавців, як Федора Погребенника, Володимира Полека, Богдана Якимовича, Романа Головина, Валерія Гадебури та ін. Так, наприклад, листи Ф.Погребенника від 14 жовтня 1981 р., 28 листопада 1981 р., 4 грудня 1983 р., 26 березня 1988 р., 31 липня 1995 р. – то цікава амплітуда думок, оцінок того, що робив на той час на ниві франкознавства Іван Білинкевич. То вчаний підтримує публікацію у журналі “Жовтень” (“цікава, змістовна, з новими штрихами й деталями” (14.10.1981), то бідкається над затримкою чергових томів Франка (“...цього року теж не вийдуть 35–37. Буду готувати листа до вищих інстанцій. А з боку Вашого була б дуже бажана відповідна “акція”: лист до Комітету у справах преси... – запит, чому порушуються строки виходу томів. Зрештою, можна було б надіслати відповідного листа й до “Літературної України”. Прикро, що у франківський рік вийшло так мало томів” (28.11.1981), то просить в І.Білинкевича допомоги – подати йому адресу родини Петра Побігудького, який свого часу “інсценував твір О.Кобилянської “В неділю рано зілля копала” (04.12.1983), або ж підкласти плече у пошуках фактів до життєпису В.Павлусевича, бо “на дещо натрапив в архівах”, та цього замало. “Трохи невпевнено визначив проблематику й характер п’єс В.Павлусевича, але тут їх зі свічкою не знайти”. А ще інформує Ф.Погребенник про здану до видавництва “Каменяра” антологію творів І.Франка мовами народів світу – “30 перекладів 30 мовами” (26.03.1988 р.). Він висловлюється про І.Білинкевича як про “скромного за своїм характером, багатого знаннями в галузі української культури, зокрема Покутського регіону, краєзнавця-патріота”. Саме з цього своєрідного листа-рецензії можемо зрозуміти, чому, по суті, ні одна з серйозних франкознавчих статей І.Білинкевича так і не появилася в тодішні часи. Очевидно, тому, і на цьому акцентує професор, що його дослідження були позбавлені казенно-офіційного духу, не “прославляли “великі соціалістичні перетворення” на Прикарпатті”. Тому

друкування його головної праці життя – історико-літературної та краєзнавчої книги “Стежками великого Каменяра по Івано-Франківщині” [варіант книги-рукопису “Дорогами Великого Каменяра по Прикарпаттю”. – В.К.] так довго відкладали, а “згодом загалом він випав із планів видавництва” (31.07.1995 р.).

Цікаві за змістом листи Григорія Салевича. З повідомлення М.Ю.Білинкевич зрозуміємо, що це – “шкільний товариш покійного [І.Білинкевича. – В.К.], допомагав українській діаспорі у Польщі, доставляючи українські газети і книжки. Його вже немає в живих... Білинкевич допомагав укомплектовувати такі посилки...” (лист від 14 січня 1990 р. – особистий архів). Ось, наприклад, Г.Салевич бідкається, що не встиг придбати “Історію України” М.Аркаса, повідомляє І.Білинкевича, що побував у Польщі і “привіз собі трохи книжок, виданих в Америці”. Далі йдуть оцінки суспільно-культурного журналу “Зустрічі”, що виходив чотири-шість разів на рік як орган українського студентства та молоді інтелігенції. З-поміж інших повідомлень звертає на себе увагу ось це: “При церквах УКЦ почали організовуватися “Братства св. Володимира”. Є невеликий прошарок міщанства, якого до УСКТ не затягнеш, передусім жінок трохи старших. Ні забави, ні якісь лекції їх не цікавлять, а до церкви ходять. Якщо ці братства зуміють відіграти ту роль, що колишні в 16–17 ст., – то це буде цінний союзник проти колонізації... Як з пам’ятником Шевченкові? Чи вже усе узгоджено з начальством, чи вибрали вже місце, як поступає особистий збір коштів?..”. 14 лютого Г.Салевич висловлює втіху, що ось-ось побачить світ “Богдан Хмельницький” Івана Крип’якевича, повідомляє, що “чудо з ним станеться” – виділили путівку на санаторне лікування. На ті події, які переживав український народ на той час, Г.Салевич подивився як на “весну народів 1848-го”, не кажучи вже про ті “несподівані, глибокі і симпатичні зміни”, які відбувалися тоді у Польщі, Чехословаччині...”⁵⁴.

Оптимістичні слова рясніють у листі від 4 квітня: “Зняли з роботи ректора... У назві університету вилучили слова “ордена В.І.Леніна”, закріпили настало синьо-жовтий прапор. А вчора замайорів наш прапор на Львівській ратуші. Чи

⁵⁴Особистий архів.

ми сподівалися такої Ніагари? Дуже боюся, щоби у нас не наступило “головокружение от успехов”, бо це може відкинути нас знову далеко назад”⁵⁵.

Вересневий лист (без числа) за 1991 р. прояснює перебіг подій, пов’язаних з життям Г.Салевича: він далі збирає книжки і пакунками передає для української громади у Польщі (“в цьому році я вже вислав їм 213 поштових посилок”); тішиться, що утворюються поза межами України суспільно-культурні товариства, земляцтва, що “іде недільне навчання дітей рідної мови”⁵⁶. А лист від 26 квітня 1992 р. – останній у сімейному архіві Білінкевичів – зафіксував: львів’яни відроджують пластовий рух; Г.Салевич усі зібрані кошти повертає на придбання книг для українців у Польщі.

І.Білінкевич не раз звертався з листами до видавництв, редакцій, наукових бібліотек, музеїв, товариств, установ тощо. У кожному листі вчений нічого не просив для себе, для власної вигоди чи користі. На першому місці були суспільні, громадські інтереси: не знаходячи ніяких відомостей про Леоніда Красовського в тодішніх нібиенциклопедіях, І.Білінкевич 02.10.1977 р. пише до дирекції ЛНБ ім. В.Стефаніка дозволити йому “зробити фотокопію автобіографії” або ж виписати “деякі суттєві біографічні дані”, конче потрібні для розкриття теми: “Іван Франко і його сучасники”.

Звертаються працівники державного літературного меморіального музею Івана Франка (лист за № 58 від 07.06.1977 р.) до І.Білінкевича і просять допомогти. Зокрема, читаємо: “Шановний Іване Омеляновичу! Вибачте, що дещо запізнилися з надісланням Вам фотокопії картини з кабінету І.Франка – “Дівчина з маком у волоссі”. Фотограф зробив нам фотокопію і ми надсилаємо її Вам.

Ми пам’ятаємо і шануємо Вас, щиро вдячні за ті матеріали, пов’язані з Франком, які Ви нам надсилали. Маємо ми і Вашу рецензію на путівник по музею в Криворівні. Ваші слушні зауваження будуть використані при перевиданні путівника. Ми постійно збираємо старі франкознавчі видання, збираємо все, що пов’язане з іменем великого Каменяря сьогодні. Музей має можливість оплатити по закупівельній комісії за книги,

речі, документи, що стосуються чи Франка чи його епохи. У нас буде до Вас велике прохання. Можливо, Ви знаєте людей села, де б ми могли закупити старі речі побуту гуцульського, або книги. Напишіть нам. Ми плануємо у будинку Івана Франка зняти літературну експозицію і повністю відтворити меморіальний комплекс. Донька письменника Ганна залишила нам опис того, що було у кімнатах. Вона згадує, що в кімнаті було багато гуцульських речей: обруси, ліжники, писанки, різьба, килимки тощо. Зрозуміло, що меморіальних речей цього плану ми маємо дуже мало. Але придбати старі речі (одяг, речі побуту, і навіть хатнього вжитку) у селах і містах, де Франко бував, ми вважаємо доцільним. Нехай такі речі зберігаються у фондах нашого музею, можливо ми ними підсилюмо етнографічну рису теми: “Перебування І.Франка на Гуцульщині”.

Літературну частину нашого музею плануємо розмістити у другому будинку. Отже, звертаємося до Ваших великих знань теми: “І.Франко на Гуцульщині” і просимо допомогти нам у придбанні експонатів”.

І.Білінкевич 21 червня того ж року відповідає на цитований лист, підтверджує свою готовність допомагати музеєві.

Від редколегії “Української літературної енциклопедії” пишуть, дякуючи за пропозиції, зауваження, просять конкретизації пропозицій “щодо польських, німецьких та ін. іншомовних видань”, запевняють, що “замовлення на окремі статті будуть надіслані у найближчий час” (№ 123 від 20.03.1987 р.).

Ще, певно, не один лист десь спокійно лежить у чийсь теках, а чи у стосах на стелажних полицях. Ще, напевно, сотні і тисячі сторінок, та ще більше рядків листів Івана Білінкевича будуть довго примовчувати малознані факти його великої досі малознаної біографії. Ще, на жаль, через це не одна історико-літературознавча тема або й проблема трактуватиметься приблизно чи не уточнено. Та вірю, що невдовзі прийде та нова хвиля дослідників, які перш за все розберуть рукописний архів Білінкевичів, опрацюють приватні колекції – і явиться українознавству нова сторінка його історії і майбутнього.

⁵⁵Там само.

⁵⁶Там само.